

**SAVAŞ YILLARINDA AKHISAR'DA BİR ZİRAAT OKULU: OR
YEHUDA****Ahmet ASKER¹****ÖZET**

I. Dünya Savaşı'nın zorlu şartları içerisinde, tarımsal verimin düşmesi sonucunda hükümet tarafından *Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu* yürürlüğe sokulmuştur. Bu kanun çerçevesinde, Manisa'nın Akhisar ilçesinde 1899'da Yahudi Kolonizasyonu Derneği (JCA) tarafından açılan *Or Yehuda* çiftliğinin yöneticileri, çiftlikte üretilen ürünlerin büyük kısmını askeri ve sivil otoritelere vermiştir. Bir süreliğine Osmanlı askeri birliği çiftlikte konaklamıştır.

Yüksek askeri harcamaların yapıldığı savaş şartlarında, devlet bütçesine yük olan işletmelerle ilgili çareler aranmaktadır. Bu çerçevede, tasarruf tedbirlerine başvuran İzmir valisi Rahmi Bey, verimsiz bir arazi üzerine kurulmuş ve işletme maliyetlerini karşılamayan Seydiköy ziraat okulunu, geçici olarak Akhisar'daki *Or Yehuda* çiftliğinin içindeki ziraat okuluna nakletme kararı vermiştir. Bu karar, *Or Yehuda* ziraat okulu ve dernek yöneticilerinin tepkisini çekmiştir. Valinin çiftliğin tamamına el koymayı amaçladığını düşünen *Or Yehuda* yöneticileri, bunun önüne geçmek amacıyla Alman Büyükelçiliği'nden acil yardım talep etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği ile İzmir'deki Alman konsolosluğu konuyu yakından takip etmiş ve *Or Yehuda* lehine bir karar çıkması için vali ve hükümet düzeyinde lobi faaliyeti yürütmüşlerdir.

Bu makalede Rahmi Bey'in kararını uygulama sürecinde taraflar arasında yaşanan müzakereler ve Türkiye'deki Alman dışişlerinin konuya müdahil olma süreci, Alman dışişleri arşiv belgeleri ışığında gün yüzüne çıkarılmıştır. Belgelerdeki yazışmalar, ayrıca müttefik Almanya'nın Osmanlı'daki gayr-i Müslim unsurlardan Yahudileri himaye noktasında üstlendiği misyonu gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akhisar, Or Yehuda, Rahmi Bey, Seydiköy, Ziraat.

**AN AGRICULTURE SCHOOL IN AKHISAR DURING THE WAR :
OR JEHUDA
ABSTRACT**

Within the difficult conditions of the World War I, the Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu was promulgated by the government as a consequence of the decrease in the agricultural production. Under the

¹ Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahmet_asker78@yahoo.de

authorization of this law, the managers of the Or Yehuda farm inaugurated by the Jewish Colonisation Association (JCA) in 1899 gave the majority of the products produced in this farm to the military and civil authorities. Ottoman military power stayed within the farm for a while.

Under the war conditions where high amount of money was spent for war expenses, resort were sought for the companies which constituted a burden to the state budget. In this framework, the governor of Izmir, Rahmi Bey who applied austerity measurements decided to transport temporarily the Seydiköy school of agriculture in Akhisar as it was situated in an unfertile soil and was ineffectual to compensates the management expenses into the school of agriculture which was situated within the land of the Or Yahuda farm. This decision led to a reaction from the Or Yehuda association and the agricultural school's administrators. The administrators of the Or Yehuda thought that the governor was aiming at confiscating the entire land of the farm. In order to prevent this possibility, the administrators of Or Yehuda requested an emergency help from the German embassy. Accordingly the German Embassy in Istanbul and the German consulate in Izmir paid close attention to this matter and lobbied for a decision in favour of Or Yehuda on the government and governorship level.

This paper sheds light to the talks between the parties after Rahmi Bey's decision and the extent to which the German foreign ministry in Turkey was enrolled in this subject in reference with the archival material of the German foreign ministry affairs. The communications in the documents moreover points out the role played by the allied Germany in protecting the non-muslim Jews in the Ottoman territory.

Keywords: Agriculture, Akhisar, Or Yehuda, Rahmi Bey, Seydiköy.

GİRİŞ

Osmanlı Yahudi cemaatinin, AIU (Alliance Israélite Universelle) ve JCA (Jewish Colonization Association) derneklerinin desteğiyle Anadolu ve Trakya topraklarında kurmuş olduğu tarım kolonilerinden biri olan Or Yehuda, 1899'da Manisa'nın Akhisar ilçesi yakınlarında 34.000 dönümlük arazi üzerinde kurulmuştur. İzmir, Manisa ve Akhisar ilçelerine demir ve kara yolu ile bağlanabilen tarım kolonisinin içinde, bir sinagog, kilise, tren istasyonu ve su

kanalları bulunmaktadır. Öncelikle, koloniye 50 öğrencisiyle İzmir Bornova'daki *AIU* Okulu ve Rusya'dan göç eden 15 aile nakledilmiştir. Aileler, elde ettikleri ürünün 1/3'ünü koloni yönetimine vereceklerdir.²

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile beraber birçok alanda olduğu gibi zirai üretim alanında da ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Kırsal alandaki üretici gücün silahaltına alınması sonucunda rekolte düşmüştür. Gelecekte duyulan endişeden dolayı köylünün ürününü saklamaya yoluna gitmesi ise zirai ürünlerle ilgili kıtlığın diğer bir faktörü olmuştur. Savaşın başlamasından bir yıl önce 68 milyon dönüm ekili arazi, savaşın birinci yılında 35 milyon dönüme, ikinci yılında ise 27 milyon dönüme düşmüştür.³ Hükümet, ordunun ve sivil halkın iâşesini sağlamak amacıyla bir dizi tedbir almak zorunda kalmıştır.

Yayınlanan bir talimatname ile silahaltına alınmamış ihtiyarlar, çocuklar ve kadınlara zirai üretim sürecine katılma yükümlülükleri getirilmiştir. Bu kapsamda cepheye sevk edilmeyen Gayrimüslimlerden amele taburları oluşturulmuştur. Zaman geçtikçe bu tedbirler daha da sıkılaştırılmış, 2 Nisan 1917'de çıkarılan *Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu* ile zirai yükümlülüklerin alanı genişletilmiştir.⁴

Or Yehuda yönetimi de, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber, elde ettiği ürünün büyük bir bölümünü sivil ve askeri otoritelere teslim etmiştir. Ağırlaşan savaş koşulları karşısında, tarım ürünlerine yönelik acil gereksinmeye bir çare arayışı çerçevesinde, İzmir valisi Rahmi Bey'in girişimleriyle, 1915 Haziranında, *Or Yehuda* tarım kolonisinin idare, okul ve lojman binaları ile 500 dönümlük arazisine el konulmuştur.⁵ Koloni yöneticileri bu karara karşı çıkmış, ancak itiraz sonuçsuz kalmıştır. Koloni yöneticilerinin çiftliği geri kazanmak adına yürüttükleri mücadele, Alman konsolosluk raporlarına da yansımıştır. Bu makalenin temel kaynağını oluşturan söz konusu raporlar savaşın toplumsal ve ekonomik boyutuna farklı bir pencereden bakmayı mümkün kılmaktadır.

² H. Siren Bora, "Alliance Israélite Universelle 'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım sektöründe kalkındırma çalışmaları ve İzmir yakınlarında kurulan bir çiftlik okul: Or Yehuda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993, s. 393.

³ Zafer Toprak, *İttihat Terakki ve Cihan Harbi. Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 114-115.

⁴ Toprak, s. 118-126.

⁵ Taylan Esin, "Osmanlı'da Musevi İskân Birliği Çiftlikleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 249 (Eylül 2014), s. 14-25.

A. **Or Yehuda Çiftliği ve Ziraat Okulu**

Eğitim faaliyetlerine yönelmiş Yahudi organizasyonları, 19. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin yoğunlukta yaşadıkları yerlerde araziler satın alarak çiftlikler ve ziraat okulları kurmaya başlamışlar, Doğu Avrupa ile Rusya'da zor durumda bulunan Yahudi ailelerini bu arazilere yerleştirme politikasını takip etmişlerdir. Bu tarım okullarından ilki, *Mikve İsrail* 1870'te Filistin'de Sultan Abdülaziz'in izni ile *Jewish Colonization Association* (JCA veya ICA-Yahudi Kolonizasyonu Derneği) tarafından açılmıştır. JCA gibi *Alliance Israélite Universelle* (AIU-Evrensel Yahudi Birliği) tarafından da benzer çiftlikler ve ziraat okulları daha sonra Mezopotamya'da, Kıbrıs'ta (Margo), Sivrihisar'da (Beylikahır ve Sazılar), Eskişehir'de (Mamure), İstanbul Sultanbeyli'de (Mesilla Hadaşa), İzmir'de, Silivri'de (Fethiköy), Bandırma-Balıkesir civarında (Tekfur) ve Selanik'te kurulmuştur.⁶ 1896'da AIU sekreteri Jaques Bigart, İzmir'deki AIU okulu müdürü Gabriel Arie'yi küçük Asya'da satın almak amacıyla bir çiftlik araştırmakla görevlendirmiştir. Araştırmalar sonucunda JCA, Arie'nin tavsiyesiyle 1900'de Aydın yakınlarında 2585 hektarlık bir çiftlik arazisi satın almıştır.⁷

Satın alınan Akhisar'daki Çakıroğlu çiftliğine *Or Yehuda* adı verilmiş ve burada bir ziraat okulu kurulmuştur. *Or-Jehuda* çiftliğinin amacı ziraatla uğraşan acil yardıma muhtaç Yahudi ailelerin iskânına yardımcı olmak ve okuldan elde edilecek bütün gelirleri bu uğurda kullanmaktır. Okulda verilen eğitimin amacı ise; bilim insanı, öğretmen veya memur yetiştirmek değil, topraktan geçimini sağlayacak pratik eğitime dayalı ziraatçılar yetiştirmektir.⁸ Çakıroğlu çiftliği, civardaki birçok seçenek arasından elenerek seçilmiştir. Çiftlik, sağlam binalara ve arsalar arası bağlantı yollarına sahiptir. Ayrıca çiftlikte 8 kuyu, 1 havuz, 1 yel değirmeni, 1 ağıl ve şarap mahzeni vardır. Bütün bunlar çiftliğin tercih edilmesinde rol oynamıştır. Çiftlikte hazır ve sağlam binaların mevcudiyeti, yapılması düşünülen ziraat okulu ve yerleştirilmesi düşünülen Yahudi aileleri için avantajlı bir durum yaratmıştır. 1899'da yakındaki araziler de satın alınarak, Akhisar'da *Or Yehuda* adında 34.000 dönümlük büyük bir koloni kurulmuştur.⁹

⁶ H. Siren Bora, 390-391.

⁷ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin batılılaşması. Alliance okulları 1860-1925*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 167.

⁸ Bora, 394.

⁹ Bora, 393-394.

Bu arazi üzerine bir ziraat okulunun inşaatına Sultan Abdülhamid'in 27 Mayıs 1904 tarihli iradesinden hemen sonra başlanmış ve okul 1905 yılında tamamlanmıştır. 1908 devrimiyle ülkeye hâkim olan özgürlük ve kardeşlik havası okula da yansımış ve ilk defa Müslüman öğrenci alınmaya başlanmıştır. Bölgede modern metotlar ile eğitim ve tarım yapan böylesi bir çiftlik, komşu Müslüman ve Hıristiyan çiftçilerin dikkatini çekmiş ve *Or Yehuda* sıkça ziyaret edilen bir yer haline gelmiştir. Hatta *Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Cemiyet-i Milliyesi* benzer bir çiftlik kurmak için *JCA*'ya olumsuz sonuçlanacak bir kredi başvurusunda bulunmuştur. Daha sonra Müslüman çiftçilerin finans sorununu çözmek amacıyla *Tarımsal Kredi ve Satış Kooperatifleri* kurulacaktır.¹⁰

B. Çiftlik ve Okulu Alma Girişimi

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber tarımsal üretimde ciddi bir gerileme baş göstermiştir. İttihat Terakki hükümeti, tarımsal üretimi koruyucu ve arttırıcı yasalar çıkarmış, cepheye sevk edilmeyen Gayrimüslim Osmanlı tebaasından ve kadınlardan tarım alayları ve çiftçi taburları oluşturma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda *Or Yehuda* çiftliği de çıkarılan yasalardan etkilenmiştir. Çiftlikten elde edilen ürünlerin büyük bir kısmı sivil ve askeri otoritelere teslim edilmiştir. 1915 Nisan'ında 150 asker ve 200 at, 50 gün boyunca çiftlikte konaklamıştır. Hükümet savaş ortamından doğan zaruretten dolayı daha sıkı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu ortamda İzmir Valisi Rahmi Bey'in girişimiyle *Or Yehuda*'nın idare ve okul binaları ile lojmanlarına 500 dönüm arazisi ile beraber el konulacak ve Seydiköy' de yer alan devlete ait bir ziraat okulu *Or Yehuda*'ya taşınacaktır.¹¹ Rahmi Bey bu girişimdeki amacını, Seydiköy' deki ziraat okulunda okuyan Türk öğrencilerin *Or Yehuda* gibi modern bir ziraat okulunda eğitim almalarını sağlamak olarak açıklamıştır.¹² Rahmi Bey'in bu girişiminin duyulmasından hemen sonra *JCA* yöneticileri, çiftliğe el koyulmasının önüne geçmek için lobi faaliyetlerine girişeceklerdir.

C. JCA Yönetimin Lobi Faaliyetleri

Or Yehuda arazisinin toplamı 34.000 dönüm olmakla beraber bunun 3.000 dönümü eğitim amacıyla okula tahsis edilmiştir. Okul yönetimi hem öğrenci kabulünde hem de toprağın işlenmesiyle elde

¹⁰ Bora, 396-397.

¹¹ Bora, 397.

¹² Auswärtiges Amt Politisches Archiv (bundan sonra: AAPA), "an den Kaiserlichen Geschäftsträger Herrn W. Von Radowitz" *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, J. Nr. 1334, Smyrna, den 30 Oktober 1916.

edilecek gelirden söz sahibidir. *Or Jehuda* ziraat okulunun müdürü Zuckermann, 10 Aralık 1914'te, çiftliğin ve okulun son durumuyla ilgili JCA başkanı Dr. James Simon ile JCA delegesi ve gözlemcisi Niego'ya İzmir'den birer mektup yazarak Rahmi Bey'in girişimini anlatmış ve yardım talebinde bulunmuştur. Zengin bir işadamı olan James Simon aynı zamanda birçok Siyonist organizasyonun aktif üyesidir ve Alman bürokrasisinde üst düzey ilişkileri bulunmaktadır. Zuckermann mektubunda, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Türk öğrencilerin devam ettiği İzmir'in Seydiköy ilçesindeki bir ziraat okulunu Akhisar'daki *Or Yehuda* ziraat okuluna transfer etmek amacıyla, *Or Yehuda* ziraat okulu ile ona bağlı 3.000 dönüm araziye JCA'nın tasarrufundan almak istediğini belirtmiştir. Vali bu transfer işleminin koşullarıyla ilgili dernek temsilcileriyle görüşmeler yürütmüştür. Zuckermann mektubunda, Rahmi Bey'in ziraat okulunu araziyle beraber zorla ele geçirmek istediğini not etmiştir. Buna göre, Rahmi Bey, Zuckermann'dan okul binası ile çevresindeki yaklaşık 350.000-400.000 frank değerindeki 3.000 dönüm araziye istemiş, bunun karşılığında ise her yıl derneğin belirleyeceği sayıda öğrenciyi yatılı okula ücretsiz almayı teklif etmiştir. Buna karşılık Zuckermann valiye okulun işletmesinin dernekte kalması koşuluyla belli sayıda Müslüman öğrencinin okula kabul edilmesini teklif etmiştir. Ancak Rahmi Bey bu teklife sıcak bakmamıştır. Zuckermann, valinin ikna edilmesini ve hatta mümkünse bu konuyla ilgili adımların I. Dünya Savaşı'ndan sonra atılmasını istemiştir. Bunun için Dr. James Simon'dan, İzmir valisi Rahmi Bey ile iyi ilişkileri olan İstanbul'daki Alman büyükelçisini devreye sokmasını ve böylece valiye nüfuz etmesini rica etmiştir.¹³ (Bkz. Ek 1)

Zuckermann, Niego'ya yazdığı diğer bir mektupta, çiftliğe el konulmadan bir an önce harekete geçilmesini istemiştir: "Zaman kaybetmemek ve hemen davranmak için unvanınız ve girişiminize başvuruyorum. Aksi takdirde bu güzel çiftliği kaybederiz çünkü valinin teklifi ne olursa olsun, bu gittikçe ağırlaşacak olan bir el koymadır."¹⁴ (Bkz. Ek 2)

Bunun üzerine Dr. James Simon İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi Freiherrn von Wangenheim'a yazdığı mektupta, *Or Yehuda* ziraat okulunun Musevi cemaati tarafından Yahudi çocukların

¹³ AAPA, Zuckermann'ın Simon'a mektubu, Herrn James Simon, Mitglied der I.C.A., *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 10. Dezember 1914.

¹⁴ AAPA, Zuckermann'ın Niego'ya mektubu, Cher Monsieur Niego, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrne le 10. Décembre 1914.

eğitimi için vakfedildiğini hatırlatmış ve Niego ile Zuckermann'ın çiftliği kurtarma girişimlerine destek olunmasını, bu bağlamda Türk makamları nezdinde gerekli girişimlerde bulunmasını istemiştir.¹⁵

Bunun üzerine İzmir Alman Konsolosu Gustav Humbert, Almanya Büyükelçisi Freiherrn von Wangenheim tarafından konuyla ilgili arabuluculukla görevlendirilmiştir. Bundan sonra Humbert konunun yakın takipçisi olmuş ve Wangenheim'a süreçle ilgili bilgileri iletmiştir. İlk olarak Humbert, çiftlikle ilgili durumu görüşmek üzere İzmir valisi Rahmi Bey'i ziyaret etmiştir. Görüşmede Rahmi Bey Humbert'e JCA'yı hiçbir şekilde hedef almadığını, amacının sadece Seydiköy'deki Türk ziraat okulundaki yatılı öğrencilerin *Or-Yehuda*'daki dernek okulunda eğitim görmelerini sağlamak olduğunu söylemiştir. Rahmi Bey, bununla ilgili dernek temsilcileriyle bir plan üzerine görüşmeler yaptığını ve onlarla uzlaşmaya varmak istediğini belirtmiştir. Gustav Humbert valinin bu sözlerini pek inandırıcı bulmamış ve Wangenheim'a gönderdiği raporda çiftliğin risk altında olduğunu ifade etmiştir. Humbert, savaş bahanesiyle valinin, çiftliğin Belçika vatandaşı üzerine tapulanmış kısmına el koyabileceği ve müzakere yollarını tıkayarak işi bir oldu-bittiye getirebileceği ihtimalinin altını çizmiştir.¹⁶

Zira okula tahsis edilen 3.000 dönümlük arazi, Belçika vatandaşlığına sahip Franz Philippson adlı JCA üyesi bir Yahudi'nin üzerine kayıtlıdır.¹⁷ Bu durum, itilaf devletleri safındaki bir devletin vatandaşlığına sahip kişilerin Osmanlı topraklarındaki hukuki statüsüyle ilgili sıkıntılı bir durum yaratmakta ve hükümetin bu durumdaki arazilere el koymasının önünü açmaktadır. Dr. James Simon, Wannenheim'a gönderdiği mektupta bu durumun altını çizmiş ve bu sebeple *Or Yehuda*'nın diğer yerlerden daha büyük bir tehlike altında olduğunu öne sürmüştür.¹⁸ Bu sırada konu Osmanlı basınına da yansımıştır. *Ahenk* gazetesinde, İzmir valisi Rahmi Bey'in

¹⁵ AAPA, Dr. James Simon'un İstanbul Alman Konsolosluğu'na mektubu. Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Berlin W, den 28. Dezember 1914.

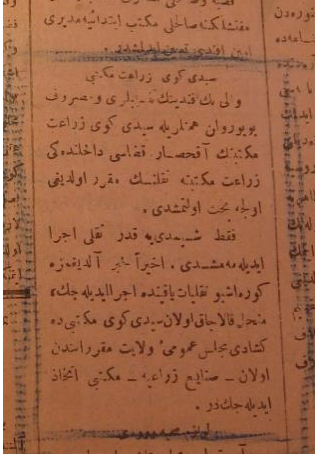
¹⁶ AAPA, Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 19. Januar 1915.

¹⁷ JCA'nın Osmanlı Devleti'nde sahip olduğu çiftliklerin birçoğu Belçika tebaasından Franz Philippson üzerine kayıtlıydı. Esin, 24.

¹⁸ AAPA, Dr. James Simon'un İstanbul Alman Konsolosluğu'na mektubu. Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Berlin W, den 28. Dezember 1914.

yerel meclisteki bir toplantıda, kısa bir süre içinde Seydiköy' deki ziraat okulunun *Or Yehuda*'ya taşınacağı haberine yer verilmiştir:

Seydiköy Ziraat Mektebi

“Vali Bey Efendinin tensibleri ve tasarruf buyurulan himmetleriyle Seydiköy ziraat mektebinin Akhisar kazası dâhilindeki ziraat mektebine naklinin mukarrer olduğu evvelce bahis olunmuştu.

Fakat şimdiye kadar nakli icra edilememişti. Ahiren haber aldığımızı göre iş bu nakliyat yakında icra edilecek münhal kalacak olan Seydiköy mektebi de Küşadı Meclis-i Umum-i Vilayet mukarreratından olan sanayi ziraiye mektebi ittihaz edilecektir.”¹⁹

D. *Or Yehuda' da Askeri Birlik*

Bu sıralarda beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Bir Osmanlı askeri birliği çiftliğe gelerek okul binasına yerleşmiştir. Zuckermann bu yeni gelişme karşısında İzmir Alman konsolosu Gustav Humbert'i ziyaret etmiş ve İzmir valisini bir telgrafla konu hakkında bilgilendirerek ondan acil yardım talep etmiştir. Zuckermann, Alman konsolosluğundan çiftliğin askerler tarafından boşaltılmasını sağlamak üzere çaba gösterilmesini istemiştir. Ancak bu mümkün olmayacaksa bile, en azından çiftliğin Almanların kontrolüne geçmesini, çiftlikteki binaların askeri amaçlar yerine, hastane olarak kullanılmasını teklif etmiştir. Böylece Rahmi Bey'in girişiminin en azından savaşın sonuna kadar askıya alınmasını ve savaştan sonra bir karara varılmasını istemiştir. Rahmi Bey ise askerlerin çiftliğe yerleşmelerini engellemek için Akhisar kaymakamıyla iletişime geçmiştir.²⁰ Nitekim askeri birlik 50 gün konakladıktan sonra çiftliği terk etmiştir.²¹

¹⁹ AAPA, *Ahenk Gazetesi*, in: Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 22 Februar 1915.

²⁰ AAPA, Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 20. Januar 1915.

²¹ Bora, s. 397.

E. Pazarlıklar-Karşılıklı Teklifler

Diğer yandan taraflar arasında çiftlik ve ziraat okuluyla ilgili pazarlıklar devam etmiştir. Valinin kararından geri adım atmayacağını anlaşıldığı üzerine dernek ve okul yöneticileri çiftliği en az zararla kurtarmanın yolunu aramışlar Rahmi Bey'e çiftliğin tasarrufuyla ilgili çeşitli teklifler sunmuşlardır. Örneğin *JCA* avukatı valiye 500 dönümlük arazinin sadece 2 yıllığına verilmesini teklif etmiştir. Buna karşın vali çiftliğin 2.500 dönümlük en verimli kısmını 10 yıllığına almak istediğini belirtmiştir.²²

Gustav Humbert Wangenheim'a gönderdiği bir başka raporda, Zuckermann ile görüşen valinin, çiftliğe yönelik kaygıları anlayışla karşıladığını, fakat buna rağmen kararından vazgeçmeye niyeti olmadığını kaydetmiştir. Bu sırada Rahmi Bey, *Or Yehuda* konusunu ziraat nazırı ile İstanbul'da görüşmüştür. Humbert, bu noktada Wangenheim'dan ziraat nazırı ile iletişime geçmesini, vali ile dernek temsilcilerinin görüşmelerinin devam ettiğini söylemesini ve görüşmeler devam ederken nazırın kesin bir karar vermekte acele davranmaması için ikna edilmesini istemiştir. Ayrıca Dr. James Simon'dan kendisinin *JCA* adına *Or Yehuda*'daki çiftlikle ilgili valiyle görüşme yapmaya yetkili kılındığına dair resmi bir yazı için Wangenheim'dan yardım istemiştir.²³ Bunun üzerine Wangenheim Humbert'e bakanla görüşmenin sağlanacağını ve *Or Yehuda*'daki çiftlik meselesinin henüz neticeye bağlanmadığını söyleceğini bildirmiştir.²⁴

Ancak bu görüşme sağlanamadan Alman büyükelçiliğinde bir görev değişimi olmuştur. Wangenheim yerine İstanbul Alman büyükelçiliğine Ernst Erbprinz zu Hohenhole Langenburg atanmıştır. Humbert, yeni büyükelçi Langenburg'a gönderdiği 30 Eylül 1915 tarihli raporunda, kendisinin hala resmi temsilci olarak yetkilendirilmemiş olmasından yakınmaktadır. Zira *JCA* dernek başkanı Dr. James Simon, Humbert'e, bir tüzel kişilik olarak *Or Yehuda*'yı temsil etmesine resmîyet kazandıracak bir yetkilendirme

²² AAPA, Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 22 Februar 1915.

²³ AAPA, Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 22 April 1915.

²⁴ AAPA, Freiherrn von Wangenheim, auf Bericht J.Nr. 1150, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Pera, den 8 Mai 1915.

yapamamıştır.²⁵ Dr. Simon kısa zaman sonra 3 kişilik yönetim kurulu üyelerinin imzasıyla İzmir Alman konsolosu Gustav Humbert'in *Or Yehuda* konusunda vali ile görüşme yürütmeye yetkili kılındığını bildiren yazıyı göndermiştir.²⁶ Dr. Simon Humbert'ten, *Or Yehuda*'nın bir çıkar peşinde koşam bir işletme olmadığını, aksine Yahudi çiftçilerin bölgeye iskânı ile Osmanlı Devletine faydalar sağlayacak saf bir Yahudi okulu olduğunu hatırlatmasını istemiştir. Ayrıca Dr. Simon, *JCA*'nın arazi alımlarında uyguladığı yöntemi açıklama gereği duymuştur. Buna göre tapu, hangi ülkenin vatandaşı olduğuna bakılmaksızın on kişiden oluşan *JCA* yönetim kurulu üyelerinin üzerine sırasıyla kaydedilmektedir. *Or Yehuda* arazisinin bir kısmının, derneğin yönetim kurulu üyelerinden Belçika vatandaşı Franz Philippson'un üzerine kayıtlı olmasının tamamen tesadüf olduğunu belirtmektedir.²⁷

Rahmi Bey 19 Eylül 1915'teki görüşmesinde Humbert'e ziraat nazırıyla İstanbul'da görüştüğünü, nazıra *Or Yehuda*'daki çiftlikle ilgili planlarını anlatma imkânı bulduğunu ve bakanın bu planlara sıcak baktığını aktarmıştır.²⁸ Rahmi Bey İstanbul'da bulunduğu sürede Yahudi derneklerinin yetkilileriyle de görüşmelerde bulunmuş ve onlara çiftlikle ilgili planlarından bahsetmiştir. Birinci plana göre uzun vadeli uygun bir kredi ile okul binası ve çiftliğin büyük bir kısmı satın alınacak ve Rahmi Bey'in projesi böylece gerçekleştirilecektir. Şayet dernek yöneticileri bu planı beğenmezlerse ikinci plan uygulanacaktır. Buna göre okul binası ve çiftlik arazisinin küçük bir parçası, parası az bir zaman sonra ödenmek koşuluyla satın alınacaktır. Şayet her iki planda da bir görüş birliğine varılamazsa Rahmi Bey'in üçüncü planı da hazırdır. Buna göre, sadece okul binası satın alınacak ve uygulamalı eğitim için bölgede Türklere ait bir arazi bulunacaktır. Rahmi Bey Humbert ile görüşmesinde, hiçbir durumda zor kullanarak yasaları çiğneme niyetinde olmadığını ve yasalara bağlı hareket edeceğini vurgulama

²⁵ AAPA, Gustav Humbert, "An seine Durchlaucht den Kaiserlichen Botschafter Fürsten von Hohenloe Langenburg", J.Nr. 2886, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 30 September 1915.

²⁶ AAPA, Dr. James Simon, "Herrn J. Niégo," *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, 21 Juni 1915.

²⁷ AAPA, Dr. James Simon, "an den Kaiserl. Deutschen Kosul Herrn Humbert", *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Berlin, 21 Juni 1915.

²⁸ AAPA, Gustav Humbert, "An seine Durchlaucht den Kaiserlichen Botschafter Fürsten von Hohenloe Langenburg", J.Nr. 2886, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 30 September 1915.

gereği duymuştur. Humbert, Rahmi Bey'in bu olumlu yaklaşımında ziraat nazırının etkili olduğunu düşünmektedir.²⁹

Dr. Simon ise karşı teklif olarak *Or Yehuda*'daki okul binasının 3.000-4.000 dönüm civarında araziyle beraber 2-3 yıllığına kiralanmasını teklif etmiştir.³⁰ Bu sırada Zuckermann da boş durmamaktadır. Rusya'da bir grup Yahudi'nin başına gelen bir felaketi *Or Yehuda* ile ilgili planlardan vazgeçilmesini sağlamak üzere kullanmayı planlamaktadır. Bu plana göre; *Bene Berit*, *Hilfsverein* ve *Alliance Israélite Universelle* gibi diğer Yahudi kuruluşlarından temsilcilerin yer aldığı, bir heyet Zuckermann ve Niego'nun öncülüğünde İttihat Terakki hükümeti ile görüşecektir. Bu görüşmede hükümetten, Rusya'da büyük sıkıntı yaşayan Yahudi çocuklarının *Or Yehuda*'da bir binaya yerleştirilmesine destek talep edilecektir.³¹ Böylece valinin *Or Yehuda* ile ilgili planlarından geri adım atacağını düşünmektedir.

Bütün bu görüşmeler ve pazarlıklar sonrasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Nihayetinde Rahmi Bey'in girişimleri sonuç vermiş, *Or Yehuda*'nın idare ve okul binaları ile 500 dönümlük arazisine hükümet tarafından el konulmuş ve Seydiköy' deki verimsiz arazi üzerine kurulu ziraat okulu buraya nakledilmiştir.³²

İzmir Alman konsolosluğundan İstanbul Alman büyükelçiliğine gönderilen 30 Ekim 1916 tarihli bir raporda valinin *Or Yehuda* ile ilgili uzun bir açıklamasına yer verilmiştir. Buna göre Rahmi Beyi, hiçbir durumda *JCA*'nın mülküne zarar vermek arzusunda olmadığını, sadece verimsiz bir toprak üzerine kurulmuş Seydiköy'deki ziraat okulunun, yüksek işletme maliyetlerinin devletin bütçesine getirdiği yükten dolayı, geçici bir süreliğine Akhisar'daki *Or Yehuda*'ya taşındığını belirtmiştir. Vali açıklamasında, *JCA* tarafından inşa edilen *Or Yehuda*'daki okul binasının hâlihazırda zaten kullanılmadığının ve ihtiyacı karşılayacak kadar (asgari 400 dönüm) arazinin alınmasında Zuckermann ile anlaşmaya varıldığının altını çizmiştir. Raportör, kira karşılığı olmadan alınan bu 400 dönümlük arazinin, çiftliğin

²⁹ AAPA, Gustav Humbert, "An seine Durchlaucht den Kaiserlichen Botschafter Fürsten von Hohenloe Langenburg", J.Nr. 2886, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 30 September 1915.

³⁰ AAPA, Dr. James Simon, "an den Kaiserl. Deutschen Kosul Herrn Humbert", *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Berlin, 21 Juni 1915.

³¹ AAPA, Gustav Humbert, "An seine Durchlaucht den Kaiserlichen Botschafter Fürsten von Hohenloe Langenburg", J.Nr. 2886, *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, Smyrna, den 30 September 1915.

³² Bora, 397-398.

gelirlerinde ciddi bir gerilemeye yol açmayacağını belirtmiştir. Raportör, valinin düşman bir ülke (Belçika) vatandaşı (Franz Philippson) üzerine kayıtlı çiftliğin tümüne el koyabilecek yasal dayanağa sahipken, bu yola başvurmadığını ve meseleyi barışçı yollarla çözmek istediğini vurgulamıştır. Vali, savaşın sonlanıp barışın tesis edilmesinden hemen sonra, el konulan arazinin pazarlık sonucunda satın alınabileceğini, fakat dernek yöneticilerinin satmak istememesi durumunda arazinin olduğu gibi iade edilebileceğini belirtmiştir.³³ (Bkz. Ek 3)

Bütün bu olaylar sırasında faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan *Or Yehuda* 30 Kasım 1918'e kadar kapalı kalmıştır. Savaş sonrasında tekrar çalışmaya başladığında ise, Türk-Rum mücadelesinin yarattığı güvensiz ortamda eski verimliliğini yakalayamamıştır. *Or Yehuda*'yı içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için, Merkezi Amerikan Yardım Komisyonu'ndan yardım istenmiştir. Komisyonun yardımlarıyla bir süre daha ayakta kalabilen *Or Yehuda* 1924 yılında satışa çıkarılmıştır. Çiftliği 1925 yılında Ahmet Kayalı adlı bir çiftçi satın almıştır.³⁴

SONUÇ

Uluslararası Yahudi dernekleri 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Yahudilerin eğitiminin ve refahının artmasına yönelik Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde modern eğitim tekniklerinin uygulandığı okullar açmıştır. Manisa'nın Akhisar ilçesinde Yahudi Kolonizasyonu Derneği tarafından açılan *Or Yehuda* çiftliğindeki ziraat okulu bunlardan biridir. Dönemin en ileri tarım tekniklerinin kullanıldığı *Or Yehuda* ziraat okulu, bu yönüyle dikkatleri üzerine toplamış, çevresinde model bir okul olmayı başarmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları altında çıkarılan *Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu* ile zirai yükümlülüklerini yerine getiren okul, devlet bütçesinin karşılaştığı sıkıntıları tasarruf tedbirleriyle hafifletmek isteyen İzmir Valisi Rahmi Bey'in bu çerçevedeki planlarına dâhil olmuştur. Rahmi Bey, Seydiköy' de bulunan işletme maliyetleri yüksek olan bir ziraat okulunu, Akhisar'da bulunan *Or Yehuda*'ya taşımak, böylece zarar eden okulun mali yükünden kurtulmak istemiştir. Bunun için okul yöneticileriyle görüşmeler yürütmüş, uzlaşmaya çalışmıştır.

³³ AAPA, "an den Kaiserlichen Geschäftsträger Herrn W. Von Radowitz" *Konstantinopel-Ankara*, Dosya no: 392, J. Nr. 1334, Smyrna, den 30 Oktober 1916.

³⁴ Bora, 397-398.

İlk etapta valinin ziraat okuluna ve arazisiyle beraber *Or Yehuda*'ya el koymak amacıyla olduğunu düşünen okul yöneticileri, bu durumdan kaygılanarak dernek yöneticilerinden ve Alman büyükelçiliğinden yardım talep etmişlerdir. Yahudiler savaş süresince, Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'dan destek ve himaye talep etmişlerdir. Bu olayda da dernek yöneticileri ilk adım olarak İzmir Alman konsolosu Gustav Humbert'e başvurmuşlardır. Humbert ise konuyu yakından takip ederek Alman Büyükelçiliği'ni bilgilendirmiştir. Gerek İzmir gerek İstanbul Alman dışişleri yetkilileri, valinin ikna edilerek *Or Yehuda* lehine bir karar çıkması için hükümet düzeyinde lobi faaliyeti yürütmüşlerdir. Bu çerçevede vali ve ziraat bakanıyla görüşmüşlerdir. Ancak bundan bir sonuç elde edememişlerdir. Zira Rahmi Bey, Humbert ile görüşmesindeki açıklamasında, nihayetinde kamu yararını ön planda tutmak zorunda kaldığını ifade ederek, bu çerçevede Seydiköy' deki ziraat okulunu *Or Yehuda*'ya taşımıştır. Ancak, düşman devlet vatandaşlığına sahip birisinin üzerine tapulu olan çiftliğe müsadere yöntemiyle el koyma yetkisine sahip olmasına rağmen buna başvurmamış, bir iyi niyet göstergesi olarak savaş sonrasında yeniden dernek yöneticileriyle görüşülebileceğini, uzlaşma durumunda bedeli karşılığında satın alınabileceğini ifade etmiştir. Uzlaşma olmaması durumunda ise çiftliği boşaltma sözü vermiştir. Nitekim savaşın bitmesinden sonra çiftlik boşaltılarak sahiplerine iade edilmiştir.

Ancak savaş sonrasında, ülkenin olağanüstü koşullarından dolayı *Or Yehuda* eski günlerine kavuşamamıştır. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali ve savaştan doğan zararın büyüklüğü ziraat okulunu canlandırma umutlarını azaltmıştır. Nitekim *Or Yehuda* 1924'te satışa çıkarılmış ve el değiştirmiştir.

KAYNAKLAR

Arsiv Belgeleri

Auswärtiges Amt Politisches Archiv (AAPA)

“an den Kaiserlichen Geschäftsträger Herrn W. Von Radowitz”
Konstantinopel-Ankara, nr. 392, J. Nr. 1334, Smyrna, den 30 Oktober 1916.

Dr. James Simon, “an den Kaiserl. Deutschen Kosul Herrn Humbert”, *Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Berlin, 21 Juni 1915.

Dr. James Simon, “Herrn J. Niégo,” *Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, 21 Juni 1915.

Dr. James Simon’un İstanbul Alman Konsolosluğu’na mektubu. Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Berlin W, den 28. Dezember 1914.

Freiherrn von Wangenheim, auf Bericht J.Nr. 1150, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Pera, den 8 Mai 1915.

Gustav Humbert, “An seine Durchlaucht den Kaiserlichen Botschafter Fürsten von Hohenloe Langenburg”, J.Nr. 2886, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 30 September 1915.

Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 19. Januar 1915.

Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 22 Februar 1915.

Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 20. Januar 1915.

Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 22 Februar 1915.

Gustav Humbert, Seiner Exzellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Freiherrn von Wangenheim, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 22 April 1915.

Zuckermann’in Niego’ya mektubu, Cher Monsieur Niego, *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrne le 10. Décembre 1914.

Zuckermann’in Simon’a mektubu, Herrn James Simon, Mitglied der I.C.A., *AAPA, Konstantinopel-Ankara*, nr. 392, Smyrna, den 10. Dezember 1914.

Kitap ve Makaleler

BORA, H. Siren, "Alliance Israélite Universelle 'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım sektöründe kalkındırma çalışmaları ve İzmir yakınlarında kurulan bir çiftlik okul: Or Yehuda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993.

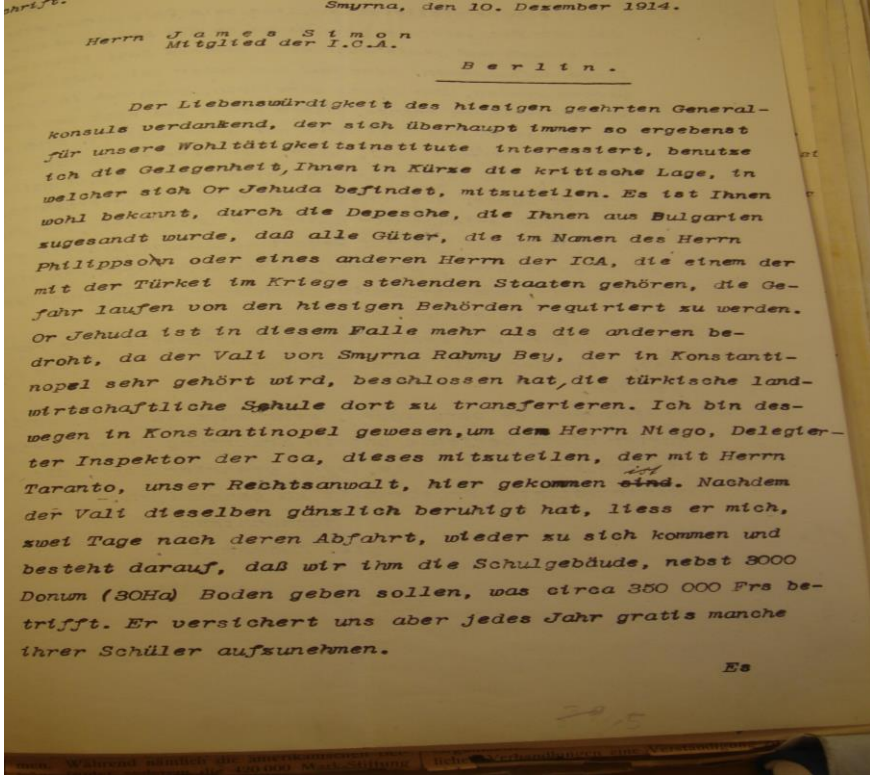
ESİN, Taylan, "Osmanlı'da Musevi İskân Birliği Çiftlikleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 249 (Eylül 2014), s. 14-25.

RODRIGUE, Aron, *Türkiye Yahudilerinin batılılaşması. Alliance okulları 1860-1925*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

TOPRAK, Zafer, *İttihat Terakki ve Cihan Harbi. Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.

EKLER

Ek 1:

Es wäre vielleicht möglich, beim Vali durchzusetzen, daß wir für unsere eigene Rechnung die Schule wieder eröffnen sollen und jedes Jahr eine gewisse Zahl türkische Schüler aufnehmen, aber muß man daher beim Vali dringen und wirken können, Das Beste wäre doch, wenn man in Konstantinopel durchführen könnte, diese Frage bis nach dem Kriege zu lassen und dies wäre nur dann möglich, wenn der deutsche Generalkonsul, hier, der sehr befreundet mit dem Vali ist, von der deutschen Botschaft zu Konstantinopel aufträgt würde, die nötigen Schritte zu unternehmen.

Ich erlaube mir daher Sie anzuflehen, Ihr Möglichstes anzuwenden, um die Frucht so langer Arbeitsjahre, einen so ernsten Barmherzigkeitszweck haben, in sicherem zu stellen, was Sie gewiß durch Ihre besonderen Verbindungen erreichen können.

Es wäre von besonderer Bedeutsamkeit ganz rasch zu handeln, denn der Vali droht uns vor eine vollendete Tat zu stellen.

Ich habe es vorgezogen, sehr kurz zu sein, damit ich Kurzer nicht verfehle und in Erwartung Ihrer werten Nachrichten, ersuche ich Sie, sehr geehrter Herr, die Ausdrücke meiner vollsten Ergebenheit zu genehmigen.-

Hochachtend
gez. Zuckermann.

Smyrne le 10 Décembre 1914.

Cher Monsieur Niego,

Deux jours après votre départ j'ai été appelé par le Vali qui m'a dit que les conditions que vous avez proposées sont inacceptables et qu'à son tour il vous fait les propositions suivantes:

La propriété a 34 000 donums. Il ne demande que 3000 plus l'école. Ces 3000 Donums seront travaillés par l'administration de l'école qui prendra les produits. Pour tout le reste de la propriété nous serons tranquilles, Nous pourrons mettre la moitié des élèves israélites payants j'ai fait observer que les israélites étant ottomans n'ont pas à payer plus que les autres et qu'ayant engagé déjà environ 400 000 Frs. nous avons au surplus d'y mettre nos élèves.

Le Vali a trouvé juste cette remarque. J'ai demandé de plus s'il n'accepte pas au contraire que nous ouvrions nous l'école et qu'il puisse admettre des élèves musulmans. Il m'a répondu que ceci était également possible, mais au fond il ne l'a pas dit de bon coeur. Quant à me congédier, il a ajouté qu'il voulait déjà me mettre devant un fait accompli, mais devant l'insistance de Mr. Franco il a consenti d'entrer encore en pourparlers et que si nous donnons pas satisfaction à ses désirs il agira autrement. Il m'a dit de revenir avec Mr. Franco pour arrêter les conditions que je

vous

vous transmettrai sans faute samedi.

Avant d'aller chez le Vali et à mon retour je suis allé voir l'aimable Consul d'Allemagne qui a bien voulu charger de transmettre mon courrier ainsi qu'une lettre Mr. James Simon, dont inclus copie.

Je fais appel à votre activité et à votre initiative pour ne pas perdre un seul instant et pour agir rapidement autrement nous perdrons cette belle ferme, car quelle que soit la proposition du Vali c'est une main ^{mise} qui s'apesantira de plus en plus.

Votre dévoué

stigné.B. Zuckermann.

zu können; sollte die Gesellschaft dann dazu nicht bereit sein, würde sie ihr Eigentum wieder erhalten.

Angesichts der formellen Eintragung der Farm auf einen Angehörigen der feindlichen Staaten erscheint es nicht unbedenklich vom Generalgouverneur jetzt die Vollziehung eines Vertrags zu fordern, den er als ein Misstrauen in seine Erklärungen ansehen würde, zumal er offenbar nicht gesonnen ist, eine Miete oder Pacht für den von der Landwirtschaftlichen Schule bewirtschafteten Teil der Farm zu zahlen.

L. Beyan.